

te teme te da ju je Fakultet islamskih nauka u Sarajevu prihvatio i odobrio smatram prvorazrednim prilogom dijalogu muslimana i kršćana u državama nastalim iz bivše Jugoslavije. U vrijeme komunističkoga režima partijski djelatnici nametali su uvjerenje da vjere ljude dijele i zavadaju, pa bi država trebala sve činiti da one izumru bez nasilnih progona. Mi religiozni građani pluralnih i sekularnih država trebali bismo pokazivati da nam vjere njeguju osobni i zajednički identitet, ali i da nas oспособljavaju za konstruktivno življenje s različitim. Zato ovu knjigu preporučam za čitanje i kreativno razmišljanje kršćanskim i muslimanskim studentima teologije, posebno imamima, svećenicima i vjeroučiteljima koji odgajaju odrasle i mlade, da svoju vjeru radosno žive i poštuju vjeru drugačijih.

*Mato Zovkić*

Ivan Antunović, *Teologalne kreposti: Vjera, nada i ljubav — ključ razumijevanja kršćanske egzistencije*. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, 2020, 220 str.

Knjiga *Teologalne kreposti* djelo je p. Ivana Antunovića, profesora na Filozofsko–teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu. Od 2003. redovito predaje predmete iz dogmatske teologije te vodi seminare o različitim temama. Od 2008. predstojnik je Filozofsko–teološkoga instituta Družbe Isusove i ravnatelj Teoloških studija. Organizirao je više međunarodnih znanstvenih simpozija, uredio nekoliko zbornika, objavio više teoloških članaka i preveo nekoliko stručnih knjiga s talijanskoga i engleskoga jezika.

Čiju god knjigu uzmemo u ruke obično ponajprije svratimo pozornost na naslov, a potom na sadržaj knjige. Kod većine autora naslov djela ukazuje

na tematiku djela, u što nas uvjerava i djelo *Teologalne kreposti*. Riječ je dakle o teološko–duhovnom djelu koje je plod višegodišnjega marljivoga i studijskoga rada, koji je prikazan u predavanjima studentima filozofsko–teološkoga studija. Autor nas u svojem djelu vodi ne samo kroz povijesni i biblijski prikaz teologalnih kreposti, što nam daje uvid prvi dio knjige, u kojem se već može uočiti sustavni istraživački pristup, a potom u drugom dijelu nudi i rezultate svojega istraživanja.

Autor je koncepciju knjige uobličio u dva glavna dijela, a svaki od njih podijelio na pet podnaslova. U prvom dijelu prikazana je problematika s gledišta obrade samoga pojma kreposti, zatim je predstavljena postupna kristijanizacija te njegov povijesni razvoj od Tridentskoga do Drugoga vatikanskoga sabora. Osim toga, u ovom dijelu prikazana je problematika u kontekstu krize manualističke teologije, a zatim u kontekstu ponovnoga radanja interesa za kreposti u filozofiji i etici. Nakon toga dan je prikaz teologalnih kreposti kroz svetopisanske tekstove Staroga i Novoga zavjeta. Prvi dio završava prikazom teologalnih kreposti nakon Isusova uskrsnuća.

U drugom dijelu imamo sistematski prikaz teologalnih kreposti vjere, nade i ljubavi. Svaka krepost prikazana je kroz njezine najvažnije specifičnosti, kao što su: vjera i obraćenje, vjera i sigurnost, kršćanska i anonimna vjera, pretpostavke o Isusovoj vjeri, objekt teologalne kreposti vjere. Teologalna krepost nade prikazana je kroz njezinu definiciju, njezinu specifičnost, kroz njezin kristološki i eklezijalni karakter. Teologalna krepost ljubavi prikazana je također kroz njezin kristološki i eklezijalni karakter. Knjiga *Teologalne kreposti*, uz naznačena poglavlja, obogaćena je posebnim podpoglavljem *Sveta trijada: vjera — ufanje — ljubav*. Deseti podnaslov tu-

mačenje je teologalne kreposti radosti osvijetljene papinskim pobudnicama: pape Pavla VI. *Gaudete in Domino* te pape Franje *Evangelii gaudium* i *Amoris laetitia*. Završno je podpoglavlje *Umjesto zaključka: uzajamna uključivost vjere, nade i ljubavi u Starom i Novom zavjetu*.

Daljnji korak analize ovoga djela potiče da općenito ukažemo na teologalne kreposti kako ih autor vidi. Na početnim stranicama prvoga dijela knjige *Povijesni i biblijski prikaz teologalnih kreposti* autor si je dao mnogo truda u prikazu razvoja i definicije pojma kreposti. Ističe da je proces oko definiranja vjere, nade i ljubavi u okvirima pojma krepost bio dugačak i naporan. Postoje dvije faze razvoja toga procesa koje odgovaraju dvama gledištima te problematike. Prva se faza odnosi na prva stoljeća kršćanstva, u kojima se je odvijala kristijanizacija toga pojma. Druga se faza odnosi na razdoblje kad je pojam primijenjen na vjeru, nadu i ljubav, i to počevši od Grgura Velikoga. Pisac dalje ukazuje na to da u prvim kršćanskim stoljećima značenje termina *krepost* nije bilo precizno: odnosilo se prije svega na uzvišenija bića, kao što su anđeli ili nebeske moći, kojima se Bog služio da bi ispunio određene čudesne nakane. Riječ je prije svega o Božjem nadnaravnom djelovanju u čovjeku. Glede druge faze, prvi od teologa koji je odredio vjeru, ufanje i ljubav kao kreposti i koji je napravio traktat bio je Grgur Veliki. Prema autoru, pod izrazom *krepost* općenito se podrazumijeva navika (*habitus*), čvrsta i stalna raspoloživost da se djeluje dobro. To je sklonost dobru, navika koja se toliko učvrstila u čovjekovu biću da ga nosi prema tomu da čini dobro, primjerice da bude hrabar, velikodušan, čist, ponizan, mudar i dr. U određivanju definicije kreposti autor se oslanja na *Katekizam Katoličke Crkve*: “dobra razumska odlika koja disponira čovjeka na čestito življenje” ili “habitu-

alna i čvrsta raspoloživosti činiti dobro” (str. 27). Za autora, glavno je izvorište cjelovitoga razumijevanja teologalnih kreposti Sveto pismo, interpretirano i življeno u Crkvi i od Crkve. U uvodu ističe da ontološko ostvarenje čovjekove egzistencije, koja je sazdana prema Božjem naumu, događa se posredstvom posvetne milosti. A djelatno ostvarenje te egzistencije zbiva se posredstvom nadnaravnih kreposti: vjere, nade, ljubavi i radosti. Sve četiri kršćanske kreposti omogućuju čovjeku da raste u duhovnoj dimenziji prema naumu božanskoga prauzora, Isusa Krista.

U 11. podnaslovu drugog dijela knjige *Umjesto zaključka: uzajamna uključivost vjere, nade i ljubavi u Starom i Novom zavjetu*, osvrćući se na patrističku teologiju Grgura Velikoga, koji je prvi pridijevao vjeri, nadi i ljubavi određenje krepost, pisac ističe sljedeće: “Od 13. stoljeća pa sve do naših dana skolastička teologija naziva vjeru, nadu i ljubav teologalnim krepostima koje čovjeka dovede u izravni odnos s Bogom. Naziva ih također ulivenim krepostima. Time se želi naglasiti da su one čisti Božji dar. Medusobno se razlikuju prema formi i prema vlastitom materijalnom objektu s time da ostaju trajno u uzajamnoj povezanosti. U novijim teološkim promišljanjima prevladava stajalište da skolastičke termine koji se odnose na teologalne ili ulivene kreposti treba osuvremeniti da bi bile prihvatljive iskustvu i shvaćanju suvremenog kršćanina” (str. 204–205).

Još jedna ili druga riječ o knjizi, odnosno o autoru. Knjiga bi htjela pružiti temeljne sadržaje teološkoga katoličkoga promišljanja i poimanja bogoslovnih kreposti te pokazati na sustavne važne analize i tumačenja tih kreposti u prošlosti, što je vidljivo u prvom dijelu knjige, a sadašnjost osvjetljava kroz drugi dio knjige. Uz postojeće priručnike te tematike i ovo djelo može služiti toj

svrsi, ne samo kao razmišljanje i nauk o teologalnim krepostima, nego za oblikovanje kršćanskoga života. I ne samo to, vjerovati je da je smisao ovoga spisa ne samo biti pomoć onima koji studiraju teologiju, nego biti pomoć svim posvećenim osobama duhovnoga staleža i svakomu vjerniku laiku, kao i velikomu broju onih koji sa zanimanjem prate teološke tokove, teološke i duhovne prijepore i teološku raspravu. Iščitavajući knjigu čovjek dolazi do spoznaje da ona u isto vrijeme informira, formira i nadahnjuje. Njezina se vrijednost djela iščitava i iz aspekta opsežne bibliografije, koja se nalazi na kraju knjige. U stvaranju ovoga djela utjecaj su imali mnogi autori, a napose Dario Vitalija svojim djelom *Esistenza cristiana: Fede, speranza e carità* (2001.) i Juana Alfara djelom *Cristologia e antropologia* (1973.). Glavni zaključak izrazio bih u jednoj rečenici: Čitajući knjigu, dobiva se dojam da se u njoj isprepliće akademsko istraživanje i analiza te duhovni poticaji pisca. Naposljetku, knjigu smatram vrijednim djelom za čitanje i rado je preporučujem drugima.

Josip Batinić

Ivan Hang, *Sveti Ignacije u Božjoj školi*. Zagreb: Zaklada Biskup Josip Lang, 2019, 88 str.

P. Ivan Hang, svećenik isusovac, cijenjeni matematičar i kateheta, vraća se ovom knjižicom na izvore svoje duhovnosti, obrađujući život i poslanje sv. Ignacija Loyolskoga. Taj je svetac iz 16. stoljeća utemeljitelj Družbe Isusove, ali i začetnik duhovnosti i tvorac svjetonazora koji do danas imaju veliki utjecaj u Katoličkoj crkvi i šire. Iz toga se razloga nametala potreba postojanja cjelovitoga, no sažetoga i stručnoga prikaza Ignacijeva života na hrvatskom jeziku, te

će zato ovo djelo zasigurno naći put do mnogih čitatelja poklonika sv. Ignacija.

P. Hang služi se stilom koji je gotovo matematički precizan. Mnoštvo događaja, Ignacijevih citata i konstatacija njegovih biografa slaže u skupove i podskupove, koji nam pružaju novo čitanje Ignacijeva života. Premda će čitatelju koji je u tematiku slabije upućen u tom stilu zacijelo nedostajati pokoja glosa, ostali će više cijeniti egzaktnost i bibliografsku pedantnost koje krase ovu knjižicu. Na taj je način p. Hang želio ponovno postići ono što je, kako on sam podcrtava, bio cilj već Ignacijeve *Autobiografije*: ne vraćati čitatelja u prošlost, nego prevesti doživljena iskustva na aktualni jezik, tako da ih se učini prisutnima za druge, prema zahtjevima i potrebama našega vremena. To p. Hang čini sadržajem i opsegom ove knjižice, koja imponira svojom jednostavnošću i čitljivošću.

Upravo je *Autobiografija* Ignacija Loyolskog temelj od kojega p. Hang polazi i kojemu se uvijek iznova vraća u ovoj knjižici. Cilj i način nastanka *Autobiografije* objašnjava nam na početku kroz perspektivu dvojice Ignacijevih suradnika, koji su u najvećoj mjeri sudjelovali u stvaranju toga djela, Jeronima Nadala i Luisa Gonçalvesa da Câmara. Naime, prvi su isusovci duže vremena nagovarali Ignacija da ispriповjedi svoj život, i on je to konačno učinio 1553., odnosno tri godine prije smrti. Djelo je nastalo na način da je Ignacije prilikom šetnji pripovjedaو Câmara, a on bi zahvaljujući svojemu izvrsnomu pamćenju pisao na kraju dana zabilješke, a kasnije je poduzimao konačnu redakciju.

U uvodni dio svoje knjižice p. Hang uvrštava potom još i kratku kronologiju Ignacijeva života, te generalni pregled same *Autobiografije*. Potom slijedi šest poglavlja, odnosno šest skupova u kojima p. Hang zbraja ključne događaje Ignacijeva života i teme ignacijevske